

ANDIJON VILOYATIDA TASHQI IQTISODIY FAOLIYATNI BOSHQARISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

Ismoilova Zebiniso Sarvarbek qizi

Andijon davlat texnika instituti 1-kurs magistranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20092763>

Annotatsiya: Ushbu tezis Andijon viloyatida tashqi iqtisodiy faoliyatni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish yo‘llarini asoslashga bag‘ishlanadi. Tadqiqotda institutsional tahlil, jarayonli yondashuv hamda indikativ baholash usullari qo‘llanildi. Ilmiy yangilik eksport-import jarayonlarini ma‘lumotlar asosida boshqarish, muvofiqlashtirish va xavflarni boshqarish bo‘yicha integratsiyalashgan mexanizm taklifida ifodalanadi.

Kalit so‘zlar. tashqi iqtisodiy faoliyat, mintaqaviy boshqaruv, eksport salohiyati, bojxona jarayonlari, logistika samaradorligi, raqamli boshqaruv, institutsional mexanizm

Аннотация. Данная тезисная работа посвящена обоснованию путей совершенствования механизмов управления внешнеэкономической деятельностью в Андижанской области. В исследовании применены методы институционального анализа, процессного подхода и индикативной оценки. Научная новизна заключается в разработке интегрированного механизма управления экспортно-импортными процессами на основе данных, координации и управления рисками.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, региональное управление, экспортный потенциал, таможенные процессы, эффективность логистики, цифровое управление, институциональный механизм.

Abstract. This thesis is devoted to substantiating ways to improve the mechanisms for managing foreign economic activity in the Andijan region. The research applies institutional analysis, process-oriented approaches, and indicative assessment methods. The scientific novelty lies in proposing an integrated mechanism for managing export-import processes based on data-driven management, coordination, and risk management.

Keywords: foreign economic activity, regional management, export potential, customs processes, logistics efficiency, digital governance, institutional mechanism.

Andijon viloyati iqtisodiyoti sanoat va qishloq xo‘jaligi zanjirlarining bir vaqtda rivojlanishi, mehnat resurslari zichligi hamda qo‘shni bozorlar bilan tabiiy-logistik yaqinligi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, tashqi iqtisodiy faoliyatni boshqarish masalasi viloyat darajasida faqat eksport hajmlarini oshirish bilan cheklanmay, eksportchi va importchining xarajatlarini pasaytirish, operatsion noaniqliklarni kamaytirish, muvofiqlashtirish uzilishlarini bartaraf etish va qiymat zanjirlarida yuqoriroq bosqichlarga chiqishga xizmat qilishi lozim. Mintaqaviy boshqaruv nuqtayi nazaridan tashqi iqtisodiy faoliyat ko‘p subyektli tizim bo‘lib, bunda davlat organlari, bojxona va logistika infratuzilmasi, bank-moliya muassasalari, sertifikatlash laboratoriyalari, eksportni qo‘llab-quvvatlovchi institutlar hamda korxonalar o‘zaro bog‘langan holda natija beradi. Shu sababli boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish jarayonlarni alohida-alohida optimallashtirish emas, balki “oxiridan oxirigacha” tamoyili asosida yagona xizmat zanjiri sifatida qayta loyihalashni talab etadi [1].

Andijon sharoitida muammolarni tahlil qilganda, birinchi navbatda, ma‘lumotlar fragmentatsiyasi va qaror qabul qilishning reaktiv xarakteri ko‘zga tashlanadi. Tashqi savdo operatsiyalariga oid ma‘lumotlar turli idora va platformalarda saqlanadi, biroq ularning

integratsiyasi sust bo'lgani uchun risklarni oldindan ko'rish, bozorlar bo'yicha maqsadli segmentatsiya, eksportchi korxonalariga individual “yo'l xaritasi” berish imkoniyati cheklangan. Ikkinchi muammo tranzaksion xarajatlarning yuqoriligi va vaqt yo'qotishlaridir: bojxona rasmiylashtiruvchi, ruxsatnomalar, sertifikat va muvofiqlik baholash jarayonlarining ketma-ketligi ayrim tovar guruhlarida logistika xarajatlarini oshiradi hamda yetkazib berish muddatlarini cho'zadi. Uchinchi muammo eksport tarkibida qayta ishlash darajasi nisbatan past bo'lgan yo'nalishlarning ustunligi bilan bog'liq bo'lib, bu tashqi shoklar ta'sirini kuchaytiradi va valyuta tushumining barqarorligini pasaytiradi. Shuningdek, kichik va o'rta biznes uchun tashqi bozorlarga chiqishda kontragent tanlash, shartnoma xavflari, to'lov intizomi va valyuta xatarlarini boshqarish kompetensiyasi yetarli darajada shakllanmagan. Mazkur holat tashqi iqtisodiy faoliyatni boshqarishda institutsional yondashuvni, ya'ni qoidalar, rag'batlar va majburiyatlar tizimini qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi [2].

Tadqiqot konsepsiyasi sifatida mintaqaviy darajada tashqi iqtisodiy faoliyatni boshqarish mexanizmini uch qatlamli model orqali takomillashtirish taklif etiladi. Birinchi qatlam strategik-indikativ boshqaruv bo'lib, bunda eksport salohiyati, import o'rnini bosish imkoniyatlari, logistika va bojxona samaradorligi, hamda korxonalar tayyorgarlik darajasini aks ettiruvchi ko'rsatkichlar tizimi ishlab chiqiladi. Ko'rsatkichlar nafaqat natija (eksport hajmi)ni, balki jarayon (rasmiylashtirish vaqti, hujjatlar soni, transport xarajatlari ulushi) va sifat (qayta ishlash chuqurligi, yangi bozorlar ulushi, eksportchi korxonalarining barqarorligi) omillarini ham qamrab olishi lozim. Bu yondashuv boshqaruvni faqat reja-topshiriqdan indikatorlar asosida boshqaruvga o'tkazib, resurslarni maqsadli taqsimlashni kuchaytiradi [3]. Ikkinchi qatlam operatsion-protsess boshqaruvi bo'lib, “yagona darcha” tamoyilini hududiy darajada mazmunan kengaytirishni nazarda tutadi: korxonalar uchun tashqi savdo bitimi bo'yicha ruxsat, sertifikat, bojxona, bank va logistika bosqichlari birlashtirilgan xizmat yo'li sifatida boshqariladi. Uchinchi qatlam risk va barqarorlik boshqaruvi bo'lib, kontragent, logistika uzilishi, narx tebranishi, valyuta va huquqiy risklarni aniqlash hamda yumshatish bo'yicha standart operatsion tartiblar va konsultativ xizmatlar tizimini yaratadi.

Mazkur modelni Andijon viloyati sharoitida amaliy joriy etish uchun avvalo institutsional muvofiqlashtirishni mustahkamlash zarur. Bunda viloyat miqyosida tashqi iqtisodiy faoliyat bo'yicha muvofiqlashtiruvchi markaz tashkil etish taklif etiladi. Markazning vazifasi nazorat organlari vakolatini takrorlash emas, balki ma'lumotlarni birlashtirish, jarayon xaritasini yuritish, “tor bo'g'in”larni tahlil qilish, eksportchi korxonalariga servis ko'rsatish hamda hududiy eksport portfelini diversifikatsiya qilish bo'yicha analitik tavsiyalar berishdan iborat bo'ladi. Markaz faoliyati jarayonli yondashuvga tayangan holda har bir tovar guruhi va yo'nalish bo'yicha standart xizmat yo'llarini ishlab chiqadi, mas'ul subyektlar va muddatlarni aniq belgilaydi. Bunday tartib xizmat ko'rsatish sifatini oshirib, korrupsion xavflarni ma'muriy jihatdan emas, balki jarayonlarning shaffofligi orqali kamaytiradi

Ikkinchi yo'nalish raqamli boshqaruvni chuqurlashtirishdir. Raqamlashtirish faqat hujjatlarni elektron shaklga o'tkazish emas, balki ma'lumotlar asosida qaror qabul qilish madaniyatini yaratishi kerak. Shu maqsadda viloyat kesimida tashqi savdo ma'lumotlarining integratsiyalashgan analitik paneli ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq. Panelda eksportchi korxonalar reyestri, tovar va bozor kesimidagi dinamikalar, bojxona rasmiylashtiruvchi vaqt ko'rsatkichlari, logistika yo'nalishlari bo'yicha xarajatlar va kechikish ehtimollari, hamda risk signallari aks ettiriladi. Natijada resurslar “hamma uchun bir xil” qo'llab-quvvatlashdan ko'ra,

salohiyati yuqori, lekin to‘siqlari aniq korxonalariga manzilli xizmat ko‘rsatishga yo‘naltiriladi. Raqamli monitoring eksport shartnomalarining bajarilishi va valyuta tushumining prognozini yaxshilab, budget va infratuzilma rejalashtirishida aniqlikni oshiradi [4].

Uchinchi yo‘nalish logistika va bojxona jarayonlarida vaqt va xarajatlarni qisqartirishga qaratilgan mexanizmlardir. Andijon viloyati ichki va tashqi yo‘nalishlarda transport-logistika tugunlari bilan uyg‘un ishlashi uchun omborlar, konsolidatsiya punktlari, sovutkichli zanjirlar, hamda ekspeditorlik xizmatlarining sifatini oshirish zarur. Boshqaruv mexanizmi nuqtayi nazaridan, logistika xizmatlari bozorida raqobatni kuchaytirish, narx shakllanishi shaffofligini ta‘minlash va standart servis darajalarini joriy etish eksportchining tranzaksion xarajatlarini pasaytiradi. Bojxona bilan hamkorlikda xavfga asoslangan nazoratni kengaytirish, ya‘ni past riskli eksportchilar uchun soddalashtirilgan yo‘laklar ulushini oshirish, tekshiruvlar takroriyligini kamaytirish va laboratoriya sinovlarini rejalashtirish tizimini optimallashtirish taklif etiladi. Bu yondashuv Jahon savdo tashkiloti doirasida shakllangan savdoni yengillashtirish tamoyillari bilan uyg‘un bo‘lib, amaliyotda rasmiylashtirish vaqtini sezilarli qisqartirish imkonini beradi

To‘rtinchi yo‘nalish eksport tarkibini murakkablashtirish va qiymat zanjirlarida yuqoriroq bo‘g‘inlarga chiqishdir. Buning uchun viloyatda klaster va kooperatsiya aloqalarini tashqi bozor talabi bilan bog‘lash muhim. Ya‘ni, eksportni qo‘llab-quvvatlash faqat tayyor mahsulotni tashqariga chiqarish emas, balki dizayn, qadoqlash, brendlash, sertifikatlash, servis va ehtiyot qismlar ta‘minoti kabi qo‘shimcha qiymat yaratadigan funksiyalarni ham rivojlantirishga yo‘naltirilishi lozim. Shu nuqtayi nazardan, Andijonda tarmoq kesimidagi “eksportga tayyorlik” diagnostikasi joriy etilib, korxonalarining texnologik darajasi, sifat menejmenti, mehnat unumdorligi va moliyaviy barqarorligi bo‘yicha ko‘rsatkichlar asosida rivojlanish trayektoriyasi belgilanadi. Bu jarayonni boshqarishda davlatning roli bevosita ishlab chiqarishga aralashish emas, balki axborot asimmetriyasini kamaytirish, standartlar va sertifikatlash infratuzilmasini kuchaytirish hamda tashqi bozorlar haqida ishonchli tahliliy mahsulotlar taqdim etishdan iborat bo‘ladi

Beshinchi yo‘nalish kichik va o‘rta biznesning tashqi iqtisodiy faoliyat kompetensiyalarini oshirishdir. Eksportchi korxonaning muvaffaqiyati ko‘pincha shartnoma tuzish sifati, inkoterms shartlaridan foydalanish, to‘lov vositalarini tanlash, sug‘urta va hedj qilish instrumentlarini qo‘llashga bog‘liq. Andijon viloyatida eksportchilar uchun “eksport akademiyasi” formatida doimiy trening va konsalting tizimini yo‘lga qo‘yish, shuningdek, yuridik va moliyaviy maslahatlarni bitta xizmat paketiga birlashtirish maqsadga muvofiq. Bunda xizmatlar umumiy ma‘ruza ko‘rinishida emas, balki real shartnoma va real bozor misolida, amaliy hujjatlar bilan ishlash orqali tashkil etilganda samaradorlik yuqori bo‘ladi. Natijada korxonalar risklarni mustaqil baholashni o‘rganadi, bu esa mintaqaviy boshqaruvning barqarorlik qatlamini kuchaytiradi [2].

Taklif etilayotgan integratsiyalashgan mexanizmning kutilayotgan natijalari uch yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, indikatorli va raqamli monitoring orqali boshqaruv qarorlarining aniqligi oshadi, resurslar tor bo‘g‘inlarni bartaraf etishga yo‘naltiriladi va xizmatlar sifati o‘lchanadigan bo‘ladi. Ikkinchidan, jarayonlarni qayta loyihalash hamda soddalashtirilgan tartiblar hisobiga eksport va import operatsiyalarining vaqt hamda xarajatlari qisqaradi, bu esa korxonalarining narx bo‘yicha raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Uchinchidan, risklarni boshqarish va kompetensiyalarni oshirish orqali yangi bozorlar ulushi

ortadi, eksport portfeli diversifikatsiyalanadi va viloyat iqtisodiyotining tashqi shoklarga sezgirligi kamayadi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, Andijon viloyatida tashqi iqtisodiy faoliyatni boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish institutsional muvofiqlashtirish, raqamli analitika, jarayonli boshqaruv, logistika-bojxona samaradorligi va eksportchi kompetensiyalarining yagona tizimda uyg'unlashuvi orqali eng yuqori natija beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Porter M. E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York, Free Press, 1985. 592 p.
2. North D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge, Cambridge University Press, 1990. 152 p.
3. Rodrik D. The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy. New York, W. W. Norton, 2011. 368 p.
4. Котлер Ф. Маркетинг-менеджмент. Санкт-Петербург, Питер, 2019. 848 с.